

SANATSAL ABARTI: MÜBALAĞA

Muhammet SAFA

Kelimeler üzerine düşünürken, araştırma yaparken kayıp bir atlarda gezgin rolüne bürünüyorum. Ne görsem, okusam merakımı kışkırtıyor. Ne duy-sam kulak kabartıyorum. Kelimeler öyle ilginç canlı varlıklar ki her insanın ilgisini çekecek bir cazibeleri, efsunları var. Bin yıllardır sözün büyüü hâkim dünyaya. Her bir sözcük insanı düşünmeye sevk ediyor ister istemez. Özellikle sözlük karıştırırken şunlar düşüyor zihin eleğinden aklıma: kelimenin kaderi, kelimenin işlevi, kelimenin amacı, kelime yapıcılar, kelime şekillendiriciler, kelime kazancı, kelimenin işi... Aslında başka bir sözlük biçimi olarak şu da tasarlanabilir mi? Sözcüğün sakladığı, diyemediği, ama işaret ettiği anlam.

Mübalağa; Arapça kökenli bir kelime. Dilimize ne zaman girdiğine dair bir bilgiye sahip değiliz. (Sözlük hazırlayanlara, müelliflere bir teklifimiz daha var: Sözcüğün o dile ya da kullanıma ne zaman girdiği belirtilse hemen karşısında. Etimolojik sözlüklerde değil, genel sözlüklerde.) Mübalağa, ‘bulûğ’ kökünden türetilmiş. Kelime olarak ulaşmak, son noktasına varmak; bir işe olanca gayretini sarf etmek, ileri gitmek; büyütmek (Durmuş 2006: 425) anlamlarına geliyor. Terim olarak kullanılınca yani ‘mübalağa’ olunca, anlam da ‘son noktayı zorlamış’ ve Türkçede “abartı” olmuş. Yalnız bizim bahsimiz sıradan abartma işi değil. Sanatsal abartı yani mübalağa. Bu, söylemin anlamını güçlendiren, “güzel” bir “olamayanlık” katan, sanat yapan bir “terim kelime”.

Yukarıda bahse girdik de açmadık. Mesela mübalağa ve abartı kelimelerinin ikisi de Türkçede birlikte kullanılıyor. Acaba ikisi de birbirini tam manasıyla karşılıyor mu, biri diğerinin yerini tutuyor mu? Abartı bir sanat olarak düşünülmezken mübalağa olunca neden sanat katına yükseliyor? Şöyle örnekleyelim. Birisi size bir şey anlattı. Siz de “mübalağa etme” ya da “abartma, bu abartı” dediniz. Karşı tarafın hoşuna giden ilkidir. İlkinde övgü de vardır ima yollu. Mübalağa etme bir yeteneği, abartmak ise bir eksikliği işaret eder sanki. Zira bu kelime, zihinde oluşturduklarıyla asıl mefhumu/ meali çağrıştırıyor.

Her dil mübalağaya kapı açmıştır. Şöyle diyelim, hemen her dilde bu anlama gelen, kullanılan bir edebiyat terimi vardır. Avrupa dillerindeki kullanımına göz atacak olursak şöyle bir tablo çıkıyor. Ecnebi lisanlarında mübalağaya karşılık gelen sözün iki biçimi var: Fransızca menşeli olan *exagération* ve Grek orijinli *περβολή*. İngilizcede *exaggeration* ve retorikte *overstatement* karşılamağa mübalağayı. Bizdeki “abartı-mübalağa” ikilisi gibi. İspanyollarda da yine aynı sözcükle biraz oynanmış olan *exageración* kullanılmaktadır. Yunancadan türeyen kelime, Almancada *Übertreibung*, İtalyancada ise *iperbole* olarak karşımıza çıkıyor.

Bir terim olarak mübalağa edebî dilimizde, sözün etkisini artırmak için, tasvir olunan/ anlatılan herhangi bir şeyi, olduğundan çok farklı göstermek/ anlatmak anlamında kullanılıyor (Karataş 2011: 411). Kendi içinde katmanları, çeşitleri var. Mesela, öncelikle mübalağanın seviyesine göre, akla ve geleneğe uyması bakımından üçe ayrılmış: *tebliğ*, *iğrak* ve *guliv* diye adlandırılmış. Akla ve geleneğe uyuyorsa *tebliğ*, akla uyup geleneğe uymuyorsa *iğrak*, her ikisine de uymuyorsa *guliv* denmiştir. Bunun yanında, mübalağa bir şeyi olduğundan çok gösteriyorsa *ifrat*, az gösteriyorsa *tefrit* olarak da ikiye ayrılmıştır (Çetinkaya 2011: 39).

Bir de mübalağayı doğru ve etkili kullanma meselesi var. Çünkü öylesine fazladan söyleme yani argo ifadeyle ‘atıp tutma’ sanat olmaz. Bir edebî sanat olarak mübalağanın yapmacıktan uzak, zarif ve nükteli olması gerekmektedir. Gerçeği aşan bir söz güzel ve etkili bir hayalle çerçevelenmiyorsa mübalağa soğuk düşecek ve ifade bayağılaşacaktır (Pala 2006: 427).

Bunca tefriştan sonra mübalağanın yani sözde ve/veya yazıda abartmanın neden yapıldığı, gerekliliği ya da gereksizliği üstünde biraz düşünmekte fayda var.

Öncelikle edebiyat dediğimiz sözün güzeli, şiirle başlar. Şiir en ilk/el sanat dalıdır. İlk defa şiirde görülen mübalağa sonrasında nesirlerde de kullanıldı. Ne var, düzyazı bu yükü kaldıramadı ve abartılı metinlere yeni adlar verilmeye kalkışıldı. Masal, fantastik, büyülü gerçekçilik vb. gibi. Elbette ki Dedem Korkut da mübalağa sanatını kullanıyordu hikâyelerinde ama onun salt nesir formunda kalmayan müthiş mübalağalı anlatılarını yüzyıllardır severek okuduk.

Bize öyle geliyor ki mübalağa, en fazla şairlerin başvurduğu bir söyleme imkânı olmuştur ve şairlerin ilk günden beri pek sevilmemelerinin altında da belki bu mübalağa sırrı yatmaktadır. “Aldanma ki şair sözü elbette yalandır” diyen Fuzuli belki de en çıkmaz mübalağayı yapmış ve insanları dipsiz kuyulara atmıştır: “Şair sözüne inanmamak lazım ama şair sözü yalansa zaten bu da yalan yani doğru.” anlamında bir hüküm çıkıyor ortaya.

Şairler neden yalan söyler ya da olmayanın, olamayacak olanın peşinden niye gider? Akla hemen bazı uçuk varsayımlar geliyor. Söz gelimi, şairin tanrılaşma isteği gibi. Çünkü bütün kutsal kitaplarda bu dünya mantığıyla mübalağa denebilecek olaylar görülmektedir. Şair buna öykünüyor olabilir. Zaten *Kur'an*'da da tehlikeli

sayılan şairler “Doğrusu onlar yapmadıkları şeyleri söylerler.” (Şuara/226) şeklinde uyarılmıştır.

Şairin mübalağaya ihtiyacı bir de şu yüzden vardır: En güzeli söylemek: Dikkati çekmek. Bir şey “güzel”se ona “güzel” demeniz sıradan insan olarak yeterken, şiirde “güzel”in salt “güzel” olarak kalması sıradanlaşır. “Güzel”i en iyi şekilde söylemeye çalışan şair elbette olmadık şeyler peşine düşerek, akıl dışı ancak rüya gerçekliğinde benzetmeler ve tamamlamalarla “güzel”i “güzel” yapacaktır.

Olsaydı bendeki gam Ferhâd-ı mübtelâda

Bir âh ile verirdi bin Bî-sütûn ’u bâda

Yukarıdaki beyitte Fuzuli diyor ki; Ferhat’ın aşkı ne ki benim çektiğim acının yanında. Onun deldiği dağları ben yele verirdim. Döneminin en kudretli şairi olduğunu bildiğimiz Fuzuli, mübalağa konusunda da en başarılı şair olsa gerek. Peki, iyi şairlikle iyi mübalağa yapmak arasında bir ilişki var mı? Belki divan şiirinde böyle bir koşutluktan söz edilebilir. Hatta sonrasında da fakat Edebiyat-ı Cedideciler’den itibaren durum değişti sanki. Yalnızca abartıyla sanat olamayacağı ortaya çıktı. Sözün büyüünün başka şekillerle de hissedilebileceği görüldü. Buna rağmen mübalağa bir kenara bırakılmadı.

Ne hasta bekler sabahı

Ne taze ölüyü mezar

Ne de şeytan bir günahı

Seni beklediğim kadar (Kısakürek 1995: 196)

Bu dörtlükte şair, sevgiliyi bekleyişinin ne denli yoğun ve dayanılmaz olduğunu, müthiş etkili, zihinlerde yer edici bir mübalağa ile anlatıyor.

İkinci Yeni’yle birlikte şiirde mübalağa farklı bir boyut kazandı. Abartılan “şey”lerin arka planı öne çıktı. Çünkü 1950 ve sonrasındaki şiir yalnızca abartmayla yetinmedi ve bunu bir göndermeyle metaforla metafizikle birleştirdi. Bu da şiirin gücünü arttırdı. Elbette klasik şiirimizde de bir arka plan mevcuttu; lakin bilinen ve aşınası olunmuş işaretlerdi onlar. İkinci Yeni’yle beraber mübalağa da muğlaklaştı.

“Güneşin yeni doğduğunu sana haber veriyorum

Yağmurun hafifliğini toprağın ağırlığını

Ve bütün varlığımla kara yılan seni çağırıyorum

Seni çağırıyorum parmaklarımdan süt içmeye

Pamuğun ağırlığını yapan dağın hafifliğini

Sana haber veriyorum yeni doğduğunu güneşin” (Karakoç 2010: 44)

Sezai Karakoç, dizelerinde mübalağa ile kara yılanı parmaklarından süt içmeye

çağırırken metafizik çağrışımlara da kapı açmaktadır. Peygamberimizin mucizesine bir gönderme vardır elbette burada. Bu “yeni” şiir, okurunu da ‘bir şeyler’ bilmeye sevk edecektir. Bilgilendirmeye değil.

“Alıştık bakıvermeye az şey mi balkonda deniz

Son gözlerimizi harcadık, en çok da güneşin tuttuğu

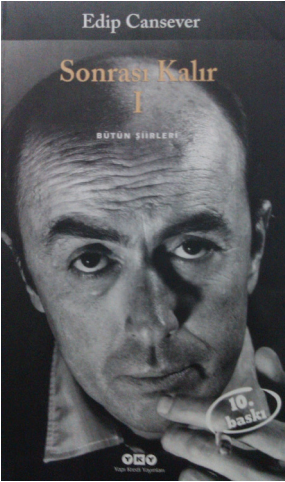
(...)

Saçlarla gözleri kesiyoruz makas konusunda

Ayağa kalkıyoruz ayağa gece gündüz

Her elde bir gökyüzü var ağlayacağımız geliyor bir türlü” (Cansever 2014: 104)

Yukarıda Edip Cansever’den alıntıladığımız mısralarda insanın günün içinde kendi mucizesini yaratmayı arzuladığı, kendi mucizesine ihtiyacı olduğu görülmekte. Mübalağayı yapan bu “bilinmezlik” içinde kendine yol açıyor.

Hasılı, birçok şair düşüncesini, duyuşunu; sevgisini, acısını, emellerini dile getirirken farklı bir biçimle/sözle söylemek istiyor. Bunu yaparken de daha önce söylenmemiş olmasını önemsiyor ifadesinin. Akla gelmeyen hayal dedir. Bu sebeple hayalin şekillendirdiği, mübalağaya yatkındır.

Mübalağa şiirle yaşadığı, yaşıyor ve muhtemeldir ki yaşayacaktır. Sanatın bütün inceliklerinin şiirde vücut bulması hem iyi hem kötü. Her şeyi lehine çevirecek olan da şair.

Kaynaklar

Cansever, Edip (2014), *Sonrası Kalır I*, İstanbul: Yapı Kredi Y.

Çetinkaya, Ülkü (2014), “Divan Şiirinden Örneklerle Mübalağa Sanatının Mizahla İlişkisi”, *Turkish Studies*, V. 6/2, s. 39-74.

Durmuş, İsmail (2006), “Mübalağa”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Y.

Karakoç, Sezai (2010), *Gün Doğmadan*, İstanbul: Diriliş Y.

Karataş, Turan (2011), *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Sütun Y.

Kısakürek, Necip Fazıl (1995), *Çile*, İstanbul: Büyük Doğu Y.

Pala, İskender (2006), “Mübalağa”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Y.